

Geliş Tarihi:

04.10.2024

Kabul Tarihi:

31.05.2025

Yayınlanma Tarihi:

27.06.2025

Kaynakça Gösterimi: Eriş Dereli, B. & Düzgün Öncel, B. (2025). Firma düzeyinde yerli girdi kullanımı ve firmaların karşılaştıkları engeller. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(52), 232-259, doi: 10.46928/iticusbe.1561263

FİRMA DÜZEYİNDE YERLİ GİRDİ KULLANIMI VE FİRMALARIN KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER¹

Araştırma

Bilge Eriş Dereli

Marmara Üniversitesi

bilge.eriş@marmara.edu.tr

Burcu Düzgün Öncel

Sorumlu Yazar

Marmara Üniversitesi

burcu.duzgun@marmara.edu.tr

Bilge Eriş Dereli Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü İngilizce İktisat programında Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları işgücü piyasaları, eğitim ekonomisi, mikro ekonomi ve uygulamalı ekonometridir.

Burcu Düzgün Öncel Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü İngilizce İktisat programında Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır, Uygulamalı Mikroekonometri, Sağlık Ekonomisi, İşgücü Ekonomisi, Hane-halkı Düzeyinde Kadın İşgücü alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

---

¹ Bu çalışmanın ana fikri Yerli İşletmeler Derneği (YİDER) bünyesindeki Akademik Kurul tarafından yapılan tartışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır,

Firma Düzeyinde Yerli Girdi Kullanımı ve Firmaların Karşılaştıkları Engeller

Bilge Eriş Dereli
bilge.eris@marmara.edu.tr
Burcu Düzgün Öncel
burcu.duzgun@marmara.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye imalat sektöründe (gıda, tekstil, hazır giyim, metal ürünler, makine teçhizat ve diğer imalat) faaliyet gösteren firmaların karşılaştıkları engellerin yerli girdi kullanımlarına göre nasıl farklılaştığını analiz etmektir. Çalışmada 2019 yılına ait Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (WBES) verileri ve lojit tahmin yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, tamamen yerli olan ve olmayan firmaların faaliyetlerinde karşılaştıkları engellerin farklılaştığını göstermektedir. Elektrik, suç ve düzensizlik ile politik belirsizlik gibi konularda karşılaşılan engellerle firmanın yerli olup olmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bununla birlikte, yüzde yüz yerli firmaların ulaşım, gümrük ve ticaret, kayıt dışı sektör, araziye erişim, finansa erişim, vergi idaresi, işletme lisansı, yolsuzluk, mahkemeler, işgücü düzenlemeleri ve eğitimli işgücüne erişim gibi alanlarda daha fazla engelle karşılaştıkları tespit edilmiştir. Son olarak, yüzde yüz yerli firmaların elektrik konusunda daha az engelle karşılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, literatüre iki önemli katkı sağlamaktadır. İlk olarak, bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların yerlilik oranlarını hesaplayan bir çalışma bulunmamaktadır. İkinci olarak, çalışma, Türkiye’deki firmaların karşılaştıkları engelleri ele alan sınırlı sayıda araştırmayı genişleterek bu alana yeni bir perspektif kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Firma yerlilik düzeyi, engeller, lojit modeli.

JEL Kodu: C25, D22

Firm-Level Domestic Input Usage and the Obstacles Faced by Firms

Abstract

This study aims to analyze how the obstacles faced by firms operating in the Turkish manufacturing sector (food, textiles, apparel, metal products, machinery and equipment, and other manufacturing) vary according to their use of domestic inputs. This study uses data from the 2019 World Bank Enterprise Survey (WBES) and logit estimation method. The findings of the study indicate that the obstacles faced by fully domestic and non-domestic firms differ in their operations. No statistically significant relationship was found between the obstacles related to electricity, crime and disorder, or political uncertainty, and whether the firm is domestic or not. However, fully domestic firms were found to encounter more obstacles in areas such as transportation, customs and trade, the informal sector, access to land, access to finance, tax administration, business licensing, corruption, courts, labor regulations, and access to skilled labor. Finally, it was observed that fully domestic firms face fewer obstacles concerning electricity. The contribution of this study is twofold. First, to our knowledge, there is no existing research that calculates the domestic ownership ratios of firms operating in Türkiye. Second, the study expands the limited body of research addressing the obstacles faced by firms in Türkiye, providing a new perspective on this topic.

Keywords: Firm domesticity, obstacles, logistic regression.

JEL Code: C25, D22

Giriş

Son yıllarda gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme sürecinin en önemli unsurlarından biri, yerli üretimin teşvik edilmesi ve ithal girdilere olan bağımlılığın azaltılması olmuştur. Yerli üretimin artırılması, sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda istihdam yaratma, dış ticaret açığını azaltma ve sanayinin daha rekabetçi hale gelmesi gibi önemli kazanımları da beraberinde getirmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, özellikle imalat sanayi, ekonomik kalkınmanın lokomotif sektörlerinden biri olarak kabul edilmekte ve bu bağlamda yerli girdilerin üretim süreçlerinde kullanımının artırılması, uzun vadeli ekonomik istikrar açısından kritik bir politika hedefi olarak değerlendirilmektedir (Cebeci ve Uras, 2015; Tiryakioğlu, 2016).

Sanayi politikaları açısından bakıldığında, Türkiye’de yerli üretimi teşvik etmek amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 2016-2018 Orta Vadeli Program’ın 224. maddesinde, kamu alımlarında yurt içinde üretilen ve yerli girdi kullanan ürünlerin tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Benzer şekilde, 2024-2026 Orta Vadeli Program’da da yerli üretimin teşvik edilmesi ve desteklenmesi konusunda çeşitli politika tedbirlerine yer verilmiştir. Ayrıca, Türkiye’de son yıllarda sanayi ve üretim süreçlerinde yerlilik oranının artırılması, kamu teşvik programları ve sanayi strateji belgeleri kapsamında öncelikli hedeflerden biri haline gelmiştir. Ancak, yerli girdi kullanımını artırmaya yönelik politikaların başarısı, firmaların üretim süreçlerinde karşılaştıkları engellerin doğru bir şekilde tespit edilmesine ve bu engellerin azaltılmasına bağlıdır.

Yerli girdilerin üretimde daha fazla kullanılması yönünde önemli çabalar harcanmasına rağmen, firmalar hala birçok engelle karşı karşıya kalmaktadır. Öncelikle, üretim maliyetlerinin yüksek olması, firmaların ithal girdilere yönelmesine neden olabilmektedir. Yerli üretimin desteklenmesine rağmen, hammadde ve ara malların büyük bir kısmının ithal edilmesi, üretici firmaların yerli girdilere erişimini kısıtlamaktadır. Ayrıca, yerli girdilerin kalite ve tedarik sürekliliği açısından ithal girdilerle rekabet edememesi, firmaların üretim süreçlerinde daha fazla ithal girdi kullanmalarına yol açmaktadır.

Bunun yanı sıra, altyapı eksiklikleri, finansmana erişimde yaşanan zorluklar, hukuki belirsizlikler ve regülasyonlar da firmaların yerli girdi kullanımını artırmalarını zorlaştıran diğer önemli faktörler arasındadır. Türkiye’de faaliyet gösteren firmalar, ulaşım, vergi idaresi, kayıt dışı ekonomi, işgücü düzenlemeleri ve finansmana erişim gibi konularda çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller, firmaların üretim kapasitelerini sınırlamakta ve yerli girdilere olan talebin azalmasına neden olabilmektedir. Örneğin, firmaların ulaşım altyapısındaki eksiklikler nedeniyle yerli girdilere erişimde zorluk yaşaması, lojistik maliyetlerini artırarak üretim süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

Öte yandan, yolsuzluk, siyasi belirsizlik ve mahkemelerdeki hukuki süreçlerin uzunluğu da firmaların yatırım kararlarını doğrudan etkilemekte ve yerli üretimin gelişimini sınırlandırmaktadır. Türkiye’deki firmaların küresel rekabet içinde ayakta kalabilmeleri için üretim süreçlerini etkin ve verimli hale getirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, yerli girdi kullanımını artırmaya yönelik politika önerilerinin oluşturulabilmesi için, firmaların üretim süreçlerinde karşılaştıkları zorlukların kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların karşılaştıkları engellerin yerli girdi kullanım oranlarına göre nasıl farklılaştığını analiz etmek amaçlanmaktadır. Dünya Bankası’nın 2019 Dünya Girişimcilik Anketi verileri kullanılarak yapılan bu analizde, firmaların üretim süreçlerinde yerli girdilere yönelmelerini etkileyen temel engellerin belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışmada, firmaların karşılaştıkları 15 farklı engel (*elektrik, ulaşım, gümrük ve ticaret, kayıt dışı ekonomi, araziye erişim, suç/düzensizlik, finansa erişim, vergi idaresi, işletme lisansları, politik belirsizlik, yolsuzluk, mahkemeler, işgücü düzenlemeleri ve eğitilmiş işgücüne erişim*) detaylı olarak ele alınmıştır.

Bu çalışma, mevcut literatüre iki önemli katkı sağlamayı hedeflemektedir. İlk olarak, Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların yerli girdi kullanım oranlarını hesaplayan ilk çalışmalardan biri olması nedeniyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İkinci olarak, firmaların karşılaştıkları engellerin yerli girdi kullanım oranlarına göre nasıl değiştiğini analiz ederek, sanayi politikalarının daha etkin hale getirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır. Türkiye ekonomisinin yerli girdilere dayalı daha güçlü

bir sanayi yapısına ulaşabilmesi için, firmaların faaliyetlerini kısıtlayan unsurların belirlenmesi ve bu doğrultuda politika önerileri geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada öncelikle literatürde yer alan ilgili çalışmalar incelenerek, firmaların yerli girdi kullanımını etkileyen faktörler ele alınacaktır. Daha sonra, kullanılan veri seti ve metodoloji tanıtarak, firmaların karşılaştıkları engellerin yerli girdi kullanım oranlarına göre nasıl farklılaştığı lojistik regresyon yöntemiyle analiz edilecektir. Son olarak, çalışmanın bulguları tartışılacak ve yerli girdi kullanımını artırmaya yönelik politika önerileri sunulacaktır.

Literatür Taraması

Firmaların yerli girdi kullanım oranları ve karşılaştıkları engeller üzerine yapılan akademik çalışmalar, büyük ölçüde ekonomik büyüme, sanayi politikaları, rekabet avantajları ve işletme performansı ile ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan yerli girdi kullanımının ekonomik etkilerini ele alırken, bazıları da firmaların üretim süreçlerinde karşılaştıkları engelleri ve bunların firma performansına olan etkilerini incelemektedir.

Yerli üretimin teşvik edilmesi ve firmaların yerli girdi kullanımı, sanayileşme sürecinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar, yerli girdilerin kullanımının ithalat bağımlılığını azaltarak dış ticaret açığını düşürdüğünü, aynı zamanda yerel sanayileri destekleyerek ekonomik büyümeye katkı sağladığını göstermektedir. Cebeci ve Uras (2015), Türkiye’de sektörlerin milli ekonomiye katkısını inceleyerek, yerli girdilerin artmasının sektörel katma değer üzerindeki olumlu etkisini vurgulamışlardır. Çalışmada, sektörlerin kullandığı girdilerin yerlilik oranı arttıkça, ilgili sektörün ülke ekonomisine katkısının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akbayır ve Yereli (2019), Türkiye’de üretilen malların yerlilik ve yabancılik oranlarını ortaklık yapılarındaki yabancı sermaye payını dikkate alarak sınıflandırmıştır. Ancak bu çalışma, doğrudan firmaların üretim süreçlerinde kullandıkları girdilerin yerlilik oranına odaklanmamıştır. Mevcut çalışmamız, Akbayır ve Yereli (2019) çalışmasından farklı olarak, firmaların ortaklık yapısını değil, doğrudan üretim sürecinde kullandıkları girdilerin yerli olup olmadığını dikkate almaktadır. Bu sayede, firmaların üretim

süreçlerinde yerlilik oranlarının nasıl farklılaştığını daha doğru bir şekilde analiz edebilmek mümkündür.

Şeker ve Correa (2010), Türkiye’de faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin büyüme süreçlerinde karşılaştıkları engelleri analiz etmiş ve özellikle finansal kaynaklara erişim güçlüklerinin firmaların büyümesini önemli ölçüde engellediğini ortaya koymuştur. Gür vd. (2017) ise Türkiye’de kadın ortaklı firmaların dış finansman erişiminde karşılaştıkları ayrımcılığı incelemiş ve sistematik bir ayrımcılık bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalar, firmaların karşılaştıkları engellerin yalnızca büyüklüklerine veya ortaklık yapılarına göre değil, faaliyet gösterdikleri sektörlerle ve tedarik ettikleri girdilere göre de farklılaşabileceğini göstermektedir.

Wang (2016), gelişmekte olan ülkelerdeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyümesini engelleyen temel faktörleri analiz etmiş ve özellikle altyapı eksikliği, finansal zorluklar ve pazara erişim sorunlarının firmaların büyüme potansiyelini olumsuz etkilediğini bulmuştur. Bu çalışma, firmaların büyüme sürecinde yaşadığı zorlukların sektörler arası farklılıklar gösterebileceğini ortaya koyarak, firmaların karşılaştıkları engellerin daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bitzenis ve Nito (2005), Arnavutluk örneğinde firmaların karşılaştıkları engelleri analiz etmiş ve piyasa yapısının yetersizliği, hukuki belirsizlikler ve vergi politikalarının firmaların büyümesini olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Malaeb (2018), gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların piyasa erişimi ve yatırım ortamı ile ilgili karşılaştıkları engellerin uluslararası rekabet avantajlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, firmaların karşılaştıkları engellerin belirlenmesinin ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesinin, sanayi politikalarının etkinliğini artırmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle lojistik ve ulaşım maliyetleri, finansmana erişim zorlukları, hukuki belirsizlikler ve nitelikli işgücü eksikliği gibi faktörlerin, firmaların rekabet gücünü doğrudan etkilediği bulgularına ulaşılmıştır. Ancak, bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı genel ekonomik göstergeler ve sektör bazlı analizlere odaklanmış olup, firma düzeyinde yerli

girdi kullanım oranları ile firmaların karşılaştıkları engeller arasındaki ilişkiyi doğrudan ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu çalışma, firmaların yerli girdi kullanım oranlarına göre karşılaştıkları engellerin farklılaşmasını inceleyerek, bu alandaki literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların yerli girdi kullanımlarına göre hangi engellerle karşılaştıkları konusunda kapsamlı bir analiz sunarak, sanayi politikalarının ve destek mekanizmalarının daha etkin hale getirilmesine yönelik öneriler geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Mevcut literatürde, firmaların karşılaştıkları engellerin genel bir çerçevede ele alındığı görülmekte, ancak firmaların yerlilik düzeylerine göre bu engellerin nasıl değiştiğine dair ayrıntılı bir analiz sunulmamaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, firmaların yerli girdi kullanım oranları ile üretim süreçlerinde karşılaştıkları engeller arasındaki ilişkinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayarak, sanayi politikalarına yön verebilecek önemli bulgular ortaya koymayı hedeflemektedir.

Veri seti

Bu çalışmada Dünya Bankası tarafından yayınlanan 2019 yılına ait Dünya Bankası Girişimcilik anketi (WBES) verileri kullanılmıştır. Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (WBES), üst düzey yöneticiler ve işletme sahipleri tarafından yapılan röportajlarla ulusal düzeyde temsil edilen şirketlerin özelliklerini, performans ölçümlerini ve çok çeşitli iş ortamı konularını kapsayan küresel olarak karşılaştırılabilir bir ankettir. Biz burada, Türkiye imalat sanayinde faaliyet gösteren 998 tane firmanın yerlilik oranlarını Dünya Bankası’nın 2019 Dünya Girişimcilik Anketi verilerini kullanarak hesaplamaktayız. Bu bağlamda kullandığımız tüm değişkenlerin tanımlaması, ölçü birimi ve çalışma kapsamında uyarlanmış kategorileri Tablo 1’de yer almaktadır (World Bank, 2019). Çalışmaya faaliyet gösteren firma sayısı 25’ten yüksek olan sektörler dahil edilmiştir. Çalışma kapsamına giren sektörler şunlardır: Gıda, tekstil, hazır giyim, metal ürünler, makine ve teçhizat ve diğer imalat. Firmaların karşılaştıkları engellere verdikleri 5 kategorili yanıtlar Şeker ve Correa (2019) ve Jabbouri ve Farooq (2021) çalışmalarını takip ederek iki kategorili kukla değişkenlere dönüştürülmüştür.

Tablo 1. Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Soru	Birim	Uyarlanmış Kategori
Yerli	Geçtiğimiz mali yılda bu kuruluşun malzeme girdileri veya tedarik satın almalarının yüzde kaçını yerli kaynaklıydı?	%	<100% yerli=0 100% yerli=1
Elektrik	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için elektrik ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Ulaşım	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için ulaşım ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Gümrük ve ticaret	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için gümrük ve ticaret düzenlemeleri ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Kayıtdışı	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için rakip firmaların kayıtdışı sektör uygulamaları ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Araziye erişim	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için araziye erişim ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)

Suç/düzensizlik	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için suç, hırsızlık veya düzensizlik ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Finansa erişim	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için finansa erişim ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Vergi oranları	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için vergi oranları ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Vergi idaresi	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için vergi idaresi ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
İşletme lisansı	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için işletme lisansları ve izinler ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Politik belirsizlik	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için politik belirsizlikler ne kadar bir engel teşkil etmektedir?"	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)

Yolsuzluk	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için yolsuzluk ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Mahkemeler	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için mahkemeler ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
İşgücü düzenlemeleri	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için işgücü düzenlemeleri ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Eğitimli işgücüne erişim	Bu kuruluşun mevcut faaliyetleri için eğitimli işgücüne erişim ne kadar bir engel teşkil etmektedir?	0 Hiç engel değildir 1 Az engeldir 2 Orta derecede engeldir 3 Yüksek derecede engeldir 4 Ciddi bir engeldir	0= Hiç engel değildir (0) 1= Engeldir (1,2,3,4)
Firma yaşı	Firmanız hangi yılda kurulmuştur?	Yıl	2019-Yıl
Çalışan sayısı	Son mali yılda, bu işletmede kalıcı, tam zamanlı çalışan kişi sayısı kaçtı?	Kişi sayısı	0= Küçük (<10) 1= Orta (10<=, <100) 2= Büyük (>=100)
İhracatçı	Son mali yılda, bu işletmede satışların ne kadarı doğrudan ya da dolaylı ihracatlardan oluşuyordu?	%	0= İhracatçı değil (0) 1= İhracatçı (>0)
Ciro	Son mali yılda, bu işletmenin toplam cirosu ne kadardı?	TL	Log (ciro)
Kadın sahipliği	İşletmenin sahipleri arasında kadın var mı?	1 Evet 2 Hayır	0 Hayır 1 Evet
Yönetici tecrübesi	Üst düzey yöneticinin bu sektörde kaç yıl tecrübesi vardır?	Yıl	Yıl

Firmaiçi eğitim	Son mali yılda, bu işletme kalıcı, tam zamanlı çalışanları için resmi eğitim programları düzenledi mi?	1 Evet 2 Hayır	0 Hayır 1 Evet
Web sitesi	Şu anda bu işletmenin kendi web sitesi var mı?	1 Evet 2 Hayır	0 Hayır 1 Evet

Kaynak: Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (2019)

Tablo 2 firmaların karşılaştıkları engeller ve firma özellikleri kapsamında tamamen yerli ve yerli olmayan firmalar için özet istatistikleri göstermektedir. Bu istatistikler, %100 yerli girdi kullanan firmaların birçok engeli daha yüksek oranlarda bildirdiğini göstermektedir. Bu firmaların %67'si gümrük ve ticaret düzenlemelerini, %76'sı kayıt dışı rekabeti, %84'ü vergi idaresini ve %80'i yolsuzluğu önemli bir engel olarak belirtmektedir. İşgücü düzenlemeleri ve eğitimli işgücüne erişim de %100 yerli girdiye dayalı firmalar tarafından sırasıyla %87 ve %91 oranında engel olarak görülmektedir. Buna karşın, elektrik kesintileri %100 yerli girdili firmalar için %48 oranında bir sorun olarak belirtilirken, bu oran ithalat yapan firmalar arasında %65'e çıkmaktadır.

Firma özellikleri açısından bakıldığında, %100 yerli girdiye dayalı firmalar ortalama 89,73 çalışan ile daha küçük ölçekli olup, sadece %35'i ihracat yapmaktadır. Buna karşın, ithal girdilere dayalı firmalar ortalama 128,05 çalışana sahip olup, ihracat yapanların oranı %57'dir. Yönetici tecrübesi de %100 yerli firmalarda ortalama 24,59 yıl iken, ithalat yapan firmalarda bu süre 27,48 yıla çıkmaktadır. Kadın sahipliği, %100 yerli firmalarda %14 iken, diğer firmalarda %21'e yükselmektedir. Firma içi eğitim uygulayan firmaların oranı, %100 yerli girdiye dayalı firmalar için %41, ithalat yapan firmalar için ise %30'dur. Web sitesi sahipliği de ithalat yapan firmalarda daha yaygındır; %100 yerli firmaların %71'inde web sitesi bulunurken, ithalat yapan firmalarda bu oran %80'e ulaşmaktadır.

Tablo 2. Özet İstatistikler

	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
Firmaların karşılaştıkları engeller				
Elektrik	0,48	0,50	0	1
Ulaşım	0,83	0,37	0	1
Gümrük ve ticaret	0,67	0,47	0	1
Kayıtdışı	0,76	0,42	0	1

Araziye erişim	0,38	0,48	0	1
Suç/düzensizlik	0,34	0,47	0	1
Finansa erişim	0,82	0,38	0	1
Vergi oranları	0,94	0,22	0	1
Vergi idaresi	0,84	0,36	0	1
İşletme lisansı	0,83	0,37	0	1
Politik belirsizlik	0,94	0,23	0	1
Yolsuzluk	0,80	0,39	0	1
Mahkemeler	0,69	0,46	0	1
İşgücü düzenlemeleri	0,87	0,33	0	1
Eğitimli işgücüne erişim	0,91	0,28	0	1
Firma özellikleri				
Firma yaşı	19,94	14,64	2	99
Çalışan sayısı	89,73	212,11	3	3000
İhracatçı	0,35	0,47	0	1
Log(ciro)	16,66	1,49	10,82	19,74
Kadın sahipliği	0,14	0,34	0	1
Yönetici tecrübesi	24,59	11,92	1	70
Firmaiçi eğitim	0,41	0,49	0	1
Web sitesi	0,71	0,45	0	1

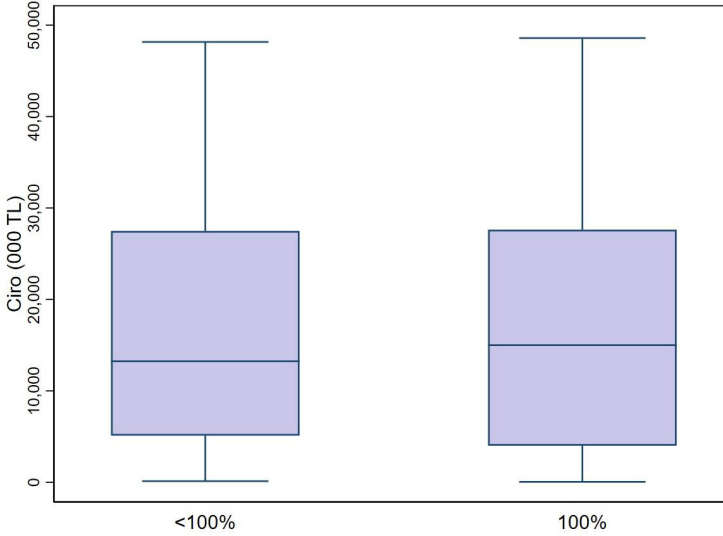
<100%

	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
Firmaların karşılaştıkları engeller				
Elektrik	0,65	0,47	0	1
Ulaşım	0,51	0,50	0	1
Gümrük ve ticaret	0,53	0,50	0	1
Kayıtdışı	0,63	0,48	0	1
Araziye erişim	0,33	0,47	0	1
Suç/düzensizlik	0,31	0,46	0	1
Finansa erişim	0,79	0,40	0	1
Vergi oranları	0,91	0,27	0	1
Vergi idaresi	0,64	0,47	0	1
İşletme lisansı	0,63	0,48	0	1
Politik belirsizlik	0,89	0,31	0	1
Yolsuzluk	0,52	0,50	0	1
Mahkemeler	0,38	0,48	0	1
İşgücü düzenlemeleri	0,49	0,50	0	1
Eğitimli işgücüne erişim	0,69	0,46	0	1
Firma özellikleri				
Firma yaşı	21,18	13,75	2	85
Çalışan sayısı	128,05	302,08	5	2803
İhracatçı	0,57	0,49	0	1
Log(ciro)	16,77	1,44	11,76	22,80

Kadın sahipliği	0,21	0,41	0	1
Yönetici tecrübesi	27,48	12,29	1	60
Firmaiçi eğitim	0,30	0,45	0	1
Web sitesi	0,805	0,397	0	1

Kaynak: Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (2019)

Şekil 1, hesaplanan yerlilik oranına göre firmaların ciro dağılımını göstermektedir. Tamamen yerli olan firmaların ortalama ciroları tamamen yerli olmayan firmalara göre yüksek olsa da, iki grup arasında hem ortalama ciro değerlerinde hem de ciro dağılımlarında önemli farklar görülmemektedir.

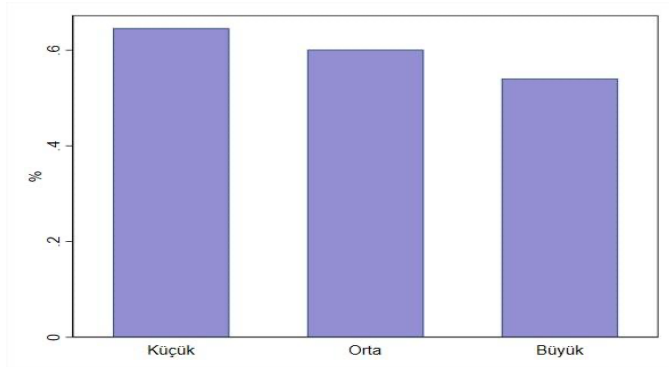

Şekil 1. Yerlilik Oranına Göre Ciro Dağılımı

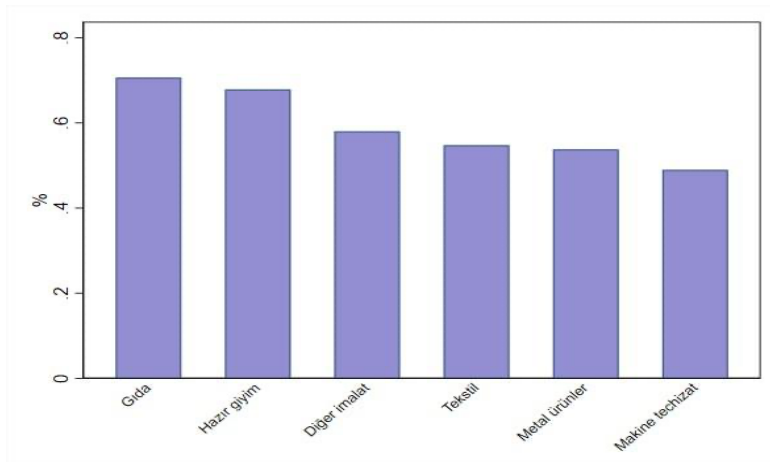
Kaynak: Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (2019)

Şekil 2, firma büyüklüklerine göre yerlilik oranlarını göstermektedir. Firma büyüklüğü arttıkça, yerlilik oranlarında bir düşüş görülmektedir. Örneğin, küçük ölçekli firmaların yaklaşık yüzde 60'ı yerli iken, bu oran büyük firmalarda yaklaşık yüzde 50'ye düşmektedir. Diğer yandan, Şekil 3, firmaların faaliyet gösterdikleri sektörlerle göre yerlilik oranlarını göstermektedir. Gıda sektöründe faaliyet gösteren firmaların en yüksek yerlilik oranına sahip olduğu, en düşük oranın ise makine ve teçhizat sektöründe olduğu görülmektedir. Gıda sektöründeki firmaların yaklaşık yüzde 70'i tamamen yerli iken bu oran makine teçhizat sektöründeki firmalar için yaklaşık yüzde 50'dir. Şekil 4 ise, firmaların faaliyet gösterdikleri bölgelere (İBBS1) göre yerlilik oranlarını göstermektedir. Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Doğu Anadolu bölgelerindeki firmaların

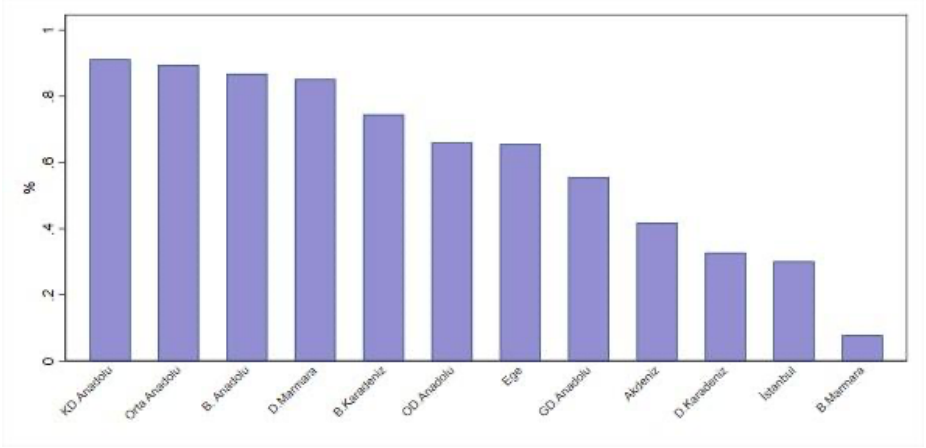
yerlilik oranlarının en yüksek olduğu gözlenirken, Batı Marmara ve İstanbul bölgelerindeki firmaların yerlilik oranlarının en düşük olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, Kuzeydoğu Anadolu'daki firmaların yaklaşık yüzde 90'ı tamamen yerli iken, bu oran Batı Marmara için yaklaşık yüzde 10'dur.

Şekil 2. Firma Büyüklüğüne Göre Yerlilik Oranları
Kaynak: Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (2019)

Şekil 3. Sektörlere Göre Yerlilik Oranları
Kaynak: Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (2019)

Şekil 4. Bölgelere Göre Yerlilik Oranları

Kaynak: Dünya Bankası Girişimcilik Anketi (2019)

Yöntem

Logit modeli (ikili lojistik regresyon), bağımlı değişkenin iki kategorili olduğu durumlarda kullanılan bir istatistiksel modeldir. Bu model, bir gözlemin belirli bir kategoriye ait olma olasılığını tahmin etmeyi amaçlar. Bunu yaparken bağımsız değişkenlerin doğrusal birleşimini, lojistik (sigmoid) fonksiyon yardımıyla 0 ile 1 arasında bir olasılık değerine dönüştürür. Lojistik fonksiyon S-şekilli bir eğri olup uç değerlere yaklaşıldığında 0 ile 1 sınırlarını aşmaz. Böylece, tahmin edilen değerler daima geçerli bir olasılık aralığında kalır (Stock ve Watson, 2020).

Lojistik regresyonun temel denklemi, bağımlı değişkenin 1 olma olasılığını ($Y_i = 1$) bağımsız değişkenler vektörü (X_i) ile ilişkilendirir. 1 numaralı denklemde görüldüğü üzere, $P(Y_i = 1|X_i)$ lojistik fonksiyon ile tanımlanır:

$$P(Y_i = 1|X_i) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \dots + \beta_k X_{ki})}} \quad (1)$$

Burada β_0 modelin sabit terimi, $\beta_1, \dots, \beta_k$ ise her bir X bağımsız değişkeninin katsayısını ifade etmektedir. Lojistik fonksiyon sonucunda elde edilen değer $P(Y = 1)$, Y 'nin 1 olma ihtimalidir ve daima 0-1 aralığındadır. Bu model yeniden düzenlenerek logaritmik olasılık oranları (log-odds ratio) doğrusal bir biçimde ifade edilebilir. 2 numaralı denklem, logit modelinin bu logaritmik olasılık oranları formunu göstermektedir:

$$\ln \left(\frac{P(Y_i = 1|X_i)}{1 - P(Y_i = 1|X_i)} \right) = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \dots + \beta_k X_{ki} \quad (2)$$

Denklem 2, bağımlı değişkenin 1 olma ihtimaline karşı 0 olma ihtimalinin logaritmasını bağımsız değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olarak ifade etmektedir. Bu sayede, her bir bağımsız değişkendeki bir birimlik değişimin logaritmik olasılık oranları (ve dolaylı olarak olasılık) üzerindeki etkisi β katsayısı ile temsil edilir. Katsayılar maksimum olabilirlik yöntemiyle (MLE) tahmin edilir (Stock ve Watson, 2020).

Bu çalışmada tahmin yöntemi olarak logit modeli tercih edilmiştir ve bunun temel nedeni, araştırma konusundaki bağımlı değişkenin ikili yapıda olmasıdır. İncelediğimiz soru kapsamında bağımlı değişken, firmanın belirli bir engeli önemli görüp görmediğini 0 / 1 şeklinde göstermektedir. Örneğin, “Elektrik altyapısı önemli bir engel midir?” sorusuna verilen “evet” yanıtı 1, “hayır” yanıtı 0 olarak kodlanmıştır. İkili lojistik regresyon bu tür iki kategorili sonuç değişkenlerini modellemek için uygundur. Doğrusal regresyon gibi yöntemler, ikili sonuçlar için çeşitli sorunlar barındırır (örneğin, tahmin edilen değerlerin 0-1 aralığı dışında çıkabilmesi, hata terimlerinin varsayımları sağlamaması vb.). Buna karşılık logit modeli, olasılık tahminlerini 0 ile 1 arasında tutarak beklenmedik olasılık değerleri tahmin etmez ve ikili sonuçların doğasına uygun bir şekilde çalışır. Dolayısıyla, firmaların engelleri algılayıp algılamadığını analiz etmek için logit modelinin kullanılması metodolojik olarak doğru bir seçimdir. Ayrıca logit modeli, ikili sonuçlar için en yaygın kullanılan tekniklerden biri olup sonuçların yorumlanmasında standart bir çerçeve sunar. Bu sayede araştırma sorumuz olan “Yüzde yüz yerli olan ve olmayan firmaların engellerle karşılaşma olasılıklarının farklılaşıp farklılaşmadığı” sorusunu, uygun bir istatistiksel araçla inceleyebiliyoruz (Heij vd., 2004).

Literatürde ikili sonuç değişkenlerini analiz etmek için logit modeline alternatif bazı yöntemler de bulunmaktadır. Probit modeli, logit’e benzer şekilde ikili bağımlı değişkenler için kullanılır ve tek fark, hata teriminin dağılım varsayımıdır (lojistik dağılım yerine normal dağılım varsayar). Uygulamada logit ve probit sonuçları genellikle oldukça benzerdir; yapılan ampirik analizlerin bulguları bu iki model arasında büyük farklılık göstermez. Bu nedenle, benzer çalışmaların bir kısmı tercihen probit modeli kullansa da elde edilen açıdan ciddi bir fark beklenmez. Bir diğer alternatif yöntem Doğrusal Olasılık Modeli (LPM) olarak bilinen, bağımlı değişkenin 0/1 değerlerini doğrudan En Küçük Kareler (EKK) ile modellemeye çalışan

yaklaşımıdır. Ancak LPM'nin birtakım dezavantajları vardır: Tahmin edilen olasılık değerleri 0'ın altına veya 1'in üstüne çıkabilir ve hata terimleri için sabit varyans varsayımı (homoskedastisite) ihlal edilir. Logit (veya probit) modelleri ise bu sorunları yapısal olarak önler; tahminler [0,1] aralığında kalır ve model formu sayesinde heteroskedastisiteye karşı daha dayanıklıdır. Ayrıca logit/probit modelleri, LPM'de doğrusal olarak varsayılan ilişkiyi esnek S-eğrisi ile temsil ederek, bağımlı değişkendeki olasılıksal değişimi daha gerçekçi bir şekilde yansıtır (Heij vd., 2004).

İkili logit ve probit dışında, sıralı (*ordered*) logit/probit modelleri de literatürde yer bulmuştur. Özellikle bağımlı değişkenin dereceli önem düzeyine sahip olduğu durumlarda (örneğin “engel değil”, “küçük engel”, “büyük engel” gibi kategoriler) sıralı probit modeli kullanılabilir. Bizim çalışmamızda ise engeller ikili biçimde tanımlandığı için sıralı modellere gerek duyulmamış ve her bir engel için “bir engel olarak görülüyor (1) vs. görülüyor (0)” ayrımıyla logit model tahmin edilmiştir. Sonuç olarak, logit modeli bağımlı değişkenimizin yapısına en uygun ve yorumlanması görece daha anlamlı yöntem olduğundan tercih edilmiştir.

Araştırma sorumuz kapsamında, her bir engelin önemli bir sorun olarak görülüp görülmediğini açıklamak için ayrı ayrı logit modelleri tahmin edilmiştir. Genel bir ifade ile, Y_{ij} göstergesi firmanın j türü engeli (örneğin elektrik, ulaşım, finansmana erişim gibi) önemli gördüğünde 1, aksi halde 0 almaktadır. Her bir j engeli için kurulan logit model aşağıdaki biçimdedir:

$$\ln \left(\frac{P(Y_{ij}=1)}{P(Y_{ij}=0)} \right) = \alpha_{0j} + \alpha_{1j}Yerli_i + \alpha_{2j}Firma\ yaşı_i + \alpha_{3j}Orta_i + \alpha_{4j}Büyük_i + \\ \alpha_{5j}İhracatçı_i + \alpha_{6j}Log(ciro)_i + \alpha_{7j}Kadın\ sahipliği_i + \\ \alpha_{8j}Yönetici\ tecrübesi_i + \alpha_{9j}Firmaiçi\ eğitim_i + \alpha_{10j}Web\ sitesi_i \quad (3)$$

Denklem 3 her bir engel değişkeni için ayrı ayrı tahmin edilmektedir. Veri seti bölümünde tanımladığımız üzere 15 farklı engeli bağımlı değişken olarak kullanmaktayız. $Yerli_i$ firmaların yüzde yüz yerli olup olmadığını gösteren ikili değişkendir. Tahminimizde kullandığımız firma özelliklerini kontrol ettiğimiz diğer değişkenler şunlardır: Firma yaşı, firma büyüklüğü, logaritmik ciro, firmanın ihracatçı olması, kadın sahipliği, yönetici tecrübesi, şirket içi eğitimin varlığı ve firmanın web sitesinin olup olmaması. Bu model, firmanın özelliklerini temsil eden değişkenlerin

ilgili engeli önemli görme olasılığını nasıl etkilediğini nicel olarak ortaya koymaktadır. Model çıktıları, her bir bağımsız değişken için logaritmik olasılık oranları (*log odds ratio*) şeklinde sunulmuştur.

Çalışmamızda kullanılan lojistik model bazı metodolojik sınırlamalara sahip olabilir. Bağımsız değişkenlerin logaritmik olasılık oranları oranı ile doğrusal bir ilişki içinde olduğu varsayımı, modelin doğruluğunu etkileyebileceği gibi, çoklu bağlantı (*multicollinearity*) sorunu da bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyon nedeniyle katsayı tahminlerinde yanlışlık yaratabilir. Küçük örneklemelerle çalışıldığında, lojit modelin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı olmayabilir ve modelin genelleme gücü azalabilir. Bununla birlikte, lojistik regresyon modeli, bağımlı değişkenin ikili yapıda olduğu durumlar için uygun bir yöntem olup, firmaların karşılaştıkları engellerin yerli girdi kullanımına göre nasıl farklılaştığını analiz etmek için güçlü ve yorumlanabilir sonuçlar sunmaktadır. Bu bağlamda, lojistik modelin sağladığı avantajlar göz önüne alındığında, çalışmamız için uygun bir yöntem olduğu değerlendirilmekteyiz.

Bulgular

Tablo 3, 15 farklı bağımlı değişken kullanarak tahmin ettiğimiz lojistik regresyon sonuçlarını göstermektedir. Örneğin bağımlı değişkenin “*Elektrik*” olduğu lojistik model tahmin sonuçları Tablo 3’te (1) numaralı kısımda, bağımlı değişkenin “*Ulaşım*” olduğu tahmin sonuçları (2) numaralı kısımda gösterilmiştir. Tahmin edilen logit modellerinin sonuçlarına göre, %100 yerli girdi kullanan firmaların bazı engelleri daha fazla, bazılarını ise daha az hissettiği göze çarpmaktadır. %100 yerli girdi kullanımının ulaşım, gümrük ve ticaret, kayıt dışı sektör, araziye erişim, finansa erişim, vergi idaresi, işletme lisansı, yolsuzluk, mahkemeler, işgücü düzenlemeleri ve eğitimli işgücüne erişim gibi engellerle karşılaşma olasılığını artırdığı görülmektedir. Bu bulgu, yerli girdilere dayalı üretim yapan firmaların daha çok yerel düzenleyici süreçlere ve iç piyasa dinamiklerine bağımlı olduğu ve dolayısıyla bu alanlardaki sorunları daha fazla hissettiği yönündeki uluslararası literatürle uyumludur. Örneğin, Hallward-Driemeier vd. (2009) tarafından yapılan çok ülkeli bir çalışma, küçük ve yerel pazara odaklanan firmaların finansmana erişim, kayıt dışı rekabet ve düzenleyici engeller gibi faktörlerden büyük ölçekli ve ithalata dayalı firmalara kıyasla daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Benzer şekilde, Farole ve Winkler (2014) tarafından yapılan araştırma,

küresel değer zincirlerine entegre olmuş firmaların ticaret düzenlemeleri ve vergi idaresi gibi konularda daha avantajlı konumda olduğunu, yerel tedarik zincirine bağımlı olan firmaların ise bürokratik süreçlerden daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada ayrıca, %100 yerli girdi kullanımının elektrik ile ilgili engelleri azaltıcı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, ithal girdilere dayalı üretim yapan firmaların, daha büyük ölçekli ve teknoloji yoğun üretime sahip olması nedeniyle enerji kesintilerinden daha fazla etkilenebileceği yönündeki literatürle tutarlıdır. Örneğin, Escribano, Guasch ve Pena (2010) tarafından yapılan bir çalışma, gelişmekte olan ülkelerde büyük ve dışa açık firmaların enerji kesintilerinden daha fazla zarar gördüğünü ve bu nedenle jeneratör gibi alternatif enerji kaynaklarına yatırım yapmak zorunda kaldığını göstermektedir. Tablodaki sonuçların birçok engel türü bakımından büyük ölçüde anlamlı olduğu görülmekle birlikte, suç ve düzensizlik, vergi oranları ve politik belirsizlik gibi değişkenler için yerli girdi kullanımının etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, firmaların tamamen yerli girdiye dayalı üretim yapmalarının, bu engellerle karşılaşma olasılıklarını değiştirmedikçe göstermektedir. Bu sonuç, özellikle suç ve düzensizlik gibi firmaların doğrudan kontrol edemeyeceği makro düzeydeki sorunların, üretim süreçlerinde yerli ya da ithal girdilere dayalı olma durumuyla güçlü bir ilişkisinin bulunmadığını düşündürmektedir.

Tablo 3. Lojistik Regresyon Tahmin Sonuçları

	(1) Elektrik	(2) Ulaşım	(3) Gümrük ve ticaret	(4) Kayıtdışı sektor	(5) Araziye erişim	(6) Suç/ düzensizlik	(7) Finansa erişim	(8) Vergi oranları
100% yerli	- 0,73*** (0,17)	1,18** * (0,18)	0,37** (0,19)	0,62*** (0,17)	0,44** (0,18)	-0,06 (0,19)	0,35* (0,20)	-0,16 (0,30)
Firma yaşı	0,01 (0,01)	0,00 (0,01)	0,01* (0,01)	-0,00 (0,01)	-0,01** (0,01)	-0,01 (0,01)	-0,00 (0,01)	-0,00 (0,01)
Firma büyüklüğü								
Orta	0,50** (0,23)	-0,06 (0,23)	0,72*** (0,25)	-0,84*** (0,28)	0,39* (0,23)	0,35 (0,25)	-0,42 (0,28)	0,16 (0,43)
Büyük	0,57** (0,29)	0,00 (0,31)	1,20*** (0,33)	-1,78*** (0,33)	0,06 (0,30)	0,53 (0,33)	-0,83** (0,34)	-0,38 (0,54)
İhracatçı	-0,04 (0,18)	0,05 (0,20)	0,89*** (0,22)	-0,07 (0,18)	-0,14 (0,19)	-0,07 (0,21)	- (0,20)	- (0,42)
Log(ciro)	0,37*** (0,07)	0,11 (0,07)	0,07 (0,07)	-0,00 (0,07)	0,22*** (0,07)	-0,34*** (0,07)	0,66*** (0,08)	2,30*** (0,11)
Kadın sahipliği	0,12 (0,20)	-0,54** (0,22)	-0,32 (0,23)	-0,25 (0,20)	-0,28 (0,23)	-0,25 (0,26)	-0,49** (0,22)	0,26 (0,42)
Yönetici tecrübesi	-0,00 (0,01)	-0,02** (0,01)	-0,02*** (0,01)	0,00 (0,01)	-0,02** (0,01)	-0,04*** (0,01)	-0,01 (0,01)	-0,00 (0,01)
Firma içi eğitim	-0,21 (0,01)	1,00** (0,01)	0,68*** (0,01)	-0,10 (0,01)	- (0,01)	-1,19*** (0,01)	0,13 (0,01)	0,77* (0,01)
		*			0,74***			

Web sitesi	(0,19) -	(0,23) 0,36*	(0,24) 0,06	(0,20) -0,43*	(0,21) -	(0,24) -1,17***	(0,22) -0,39*	(0,43) -0,95**
Sabit terim	1,22*** (0,21) 6,36*** (1,14)	(0,21) -2,21** (1,07)	(0,22) -3,29*** (1,11)	(0,23) 2,22* (1,15)	0,68*** (0,20) 4,29*** (1,07)	(0,21) 4,67*** (1,14)	(0,24) 3,97*** (1,24)	(0,41) 3,21* (1,88)

	(9) Vergi idaresi	(10) İşletme lisansı	(11) Politik belirsizlik	(12) Yolsuzluk	(13) Mahkemeler	(14) İşgücü düzenlemeleri	(15) Eğitimli işgücüne erişim
100% yerli	0,74***	0,81***	0,35	0,86***	0,73***	1,33***	0,91***
Firma yaşı	(0,20) 0,01 (0,01)	(0,21) -0,00 (0,01)	(0,29) 0,00 (0,01)	(0,21) 0,01 (0,01)	(0,23) -0,01 (0,01)	(0,19) 0,01 (0,01)	(0,21) 0,01 (0,01)
Firma büyüklüğü							
Orta	-0,29 (0,29)	0,41 (0,28)	0,56 (0,38)	0,06 (0,29)	0,55* (0,31)	0,47* (0,26)	0,14 (0,26)
Büyük	0,08 (0,37)	0,86** (0,38)	0,01 (0,49)	0,25 (0,38)	1,00** (0,45)	0,73** (0,35)	0,35 (0,35)
İhracatçı	- 0,65*** (0,24) -0,11 (0,08)	-0,35 (0,23) -0,04 (0,08)	-0,71** (0,33) 0,10 (0,10)	-0,51** (0,24) -0,02 (0,08)	-0,39 (0,27) -0,07 (0,09)	-0,17 (0,23) 0,06 (0,08)	-0,41* (0,24) 0,11 (0,08)
Log(ciro)	-0,24 (0,26) -0,01	-0,54** (0,26) -0,00	-0,38 (0,35) 0,01	-0,59** (0,27) -0,02*	-0,49 (0,31) -0,04***	-0,46* (0,26) 0,00	-0,58** (0,26) 0,00
Kadın sahipliği	(0,01) 0,45*	(0,01) 0,62**	(0,01) -0,03	(0,01) 0,72**	(0,01) 0,12	(0,01) 1,13***	(0,01) 1,68***
Firma içi eğitim	(0,27) 0,05 (0,24)	(0,28) -0,44* (0,25)	(0,40) -0,99*** (0,37)	(0,28) -0,45* (0,25)	(0,33) -0,69*** (0,26)	(0,26) -0,35 (0,23)	(0,30) -0,17 (0,24)
Web sitesi	3,19** (1,26)	1,21 (1,24)	2,23 (1,73)	-2,01 (1,27)	-2,23 (1,43)	-3,77*** (1,21)	-1,87 (1,21)
Sabit terim							
Gözlem sayısı	998	998	998	998	998	998	998

Çalışma bulguları, firma yaşının çoğu engel için istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını, ancak araziye erişim, finansa erişim ve mahkemeler değişkenlerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, daha eski firmaların finansal sistemle daha güçlü bağlantılar kurması, düzenleyici süreçlere daha aşina olması ve hukuki sistemle daha iyi başa çıkabilmesi ile açıklanabilir (Beck vd., 2005; Djankov vd., 2003).

Firma büyüklüğü de engel algılamalarında önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Sonuçlar, orta ve büyük ölçekli firmaların, küçük ölçekli firmalara kıyasla gümrük ve ticaret düzenlemelerini daha büyük bir engel olarak gördüğünü göstermektedir. Bu sonuç, ithalat ve ihracatta daha aktif olan büyük ölçekli firmaların, gümrük süreçlerinden doğrudan etkilenmesiyle açıklanabilir. Bunun yanı sıra,

mahkemeler büyük firmalar için daha büyük bir engel olarak algılanmaktadır. Bu durum, büyük firmaların daha fazla sözleşme ve ticari anlaşmazlığa taraf olması nedeniyle hukuki süreçlere daha fazla maruz kalmasıyla bağlantılı olabilir. Literatüre bakıldığında, Bardasi, Sabarwal ve Terrell (2011) tarafından yapılan bir araştırma, büyük ölçekli firmaların ticari anlaşmazlıklarla daha fazla karşı karşıya kaldığını ve mahkemelerin yavaş işleminin büyüme kararlarını geciktirdiğini göstermektedir. Öte yandan, küçük firmalar kayıt dışı sektör rekabetinden daha fazla şikayetçidir. Bu bulgu, Perry ve Maloney (2007) tarafından yapılan çalışmada ortaya konan, kayıt dışı sektör büyüklüğünün özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için rekabeti zorlaştırdığı ve bu firmaların büyümesini sınırlandırdığı yönündeki bulgularla örtüşmektedir.

İhracat yapan firmaların gümrük ve ticaret, yolsuzluk, mahkemeler ve eğitimli işgücüne erişim engellerini daha düşük seviyede algıladığı gözlemlenmiştir. Gümrük ve ticaret engelinde anlamlı negatif katsayı ihracatçı firmaların, gümrük süreçleri konusunda daha deneyimli olması nedeniyle, bu süreçleri yönetmede daha başarılı olabileceğini göstermektedir. Hallward-Driemeier vd. (2014) çalışmalarında, ihracatçı firmaların düzenleyici sistemlerle daha sık etkileşim içinde oldukları için bu süreçleri daha etkin yönetebildiklerini ve dolayısıyla gümrük düzenlemelerini daha az engel olarak algıladıklarını göstermiştir. Bununla birlikte, ihracat yapan firmaların finansa erişimde önemli ölçüde daha az engel yaşadığı ve vergi oranlarından çok daha az şikayetçi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, ihracatçı firmaların genellikle daha büyük ölçekli olması ve uluslararası ticaret ağlarına entegre olmaları nedeniyle finansmana erişim açısından daha avantajlı olduklarını göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları, firmaların finansal olarak daha güçlü hale geldikçe bazı engelleri daha az hissettiğini göstermektedir. Özellikle ciro arttıkça, vergi oranları, suç ve düzensizlik, elektrik kesintileri gibi engellerin daha az algılandığı görülmektedir. Bu sonuç, büyük ölçekli firmaların daha fazla finansal kaynağa sahip olması nedeniyle bu tür yapısal sorunlarla başa çıkabilecek kapasiteye sahip olduğu yönündeki literatürle tutarlıdır (Ayyagari vd., 2011). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalar, finansal olarak güçlü firmaların daha büyük ölçekli altyapı yatırımları yapabildiğini ve belirsizliklere karşı daha dayanıklı olduğunu göstermektedir.

Sonuçlara göre, kadın sahipliğinin ulaşım, finansa erişim ve yolsuzluk gibi faktörlerde engel algısını azalttığı görülmektedir. Bu bulgu, kadın sahipliğinin farklı iş yapma

biçimleriyle ilişkilendirilebileceğini ve kadın liderliğindeki firmaların bazı düzenleyici süreçlerde daha düşük algılanan engellerle karşılaştığını göstermektedir. Ancak, kadın sahipliği değişkeninin diğer birçok engel türü için istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmaması, kadın girişimcilerin karşılaştıkları engellerin belirli sektörlerde veya iş yapma biçimlerinde farklılaşabileceğini düşündürmektedir.

Yönetici tecrübesi, gümrük ve ticaret, vergi idaresi ve yolsuzluk gibi alanlarda anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir. Özellikle gümrük ve ticaret, yolsuzluk ve mahkemeler değişkenlerinde daha deneyimli yöneticilere sahip firmaların bu engelleri daha az hissettiği görülmektedir. Bu sonuç, daha deneyimli yöneticilerin iş yapma süreçlerinde düzenleyici engellerle başa çıkma konusunda daha yetkin olmalarıyla açıklanabilir.

Firma içi eğitim uygulayan firmaların ulaşım, gümrük ve ticaret, işgücü düzenlemeleri ve eğitimli işgücüne erişim konularında daha fazla engelle karşılaştığı görülmektedir. Bu durum, firma içi eğitime yatırım yapan firmaların daha yüksek beklentilere sahip olmaları ve dolayısıyla işgücü ve eğitim konularındaki eksiklikleri daha fazla hissetmeleriyle açıklanabilir. Sonuçlar, Almeida ve Carneiro (2009) tarafından yapılan çalışmayla tutarlıdır; bu çalışmada, firma içi eğitim sağlayan firmaların işgücü piyasasının eksikliklerine daha duyarlı olduğu ve bu nedenle eğitimli işgücü eksikliğini daha büyük bir sorun olarak gördüğü gösterilmiştir.

Bulgular ayrıca, web sitesi olan firmaların birçok engeli daha az algıladığını ortaya koymaktadır. Özellikle politik belirsizlik, suç ve düzensizlik, elektrik kesintileri ve kayıt dışı sektör rekabetinin, web sitesi olan firmalar için daha az engel teşkil ettiği görülmektedir. Bu bulgu, dijitalleşmenin firmaların fiziksel altyapıya bağımlılığını azalttığını ve piyasa belirsizliklerine karşı daha dirençli olmalarını sağladığını göstermektedir. Çalışmanın bu sonucu, Ghobadian ve O'Regan (2006) tarafından yapılan çalışmada öne sürülen, dijitalleşmenin küçük firmaların rekabet avantajı elde etmesine ve makroekonomik belirsizliklere karşı daha dayanıklı hale gelmesine yardımcı olduğu yönündeki bulgularla örtüşmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, firmaların yerlilik oranlarının belirlenmesinde dikkate alınacak en temel gösterge olan yerli girdi kullanım oranı kullanılarak firmaların karşılaştıkları engellerin yerlilik oranına göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir.

Çalışmanın bulguları tamamen yerli olan ve olmayan firmaların faaliyet gösterirken farklı engellerle karşılaşma olasılıklarının farklılaştığını göstermektedir. Firmaların elektrik, suç ve düzensizlik ve politik belirsizlik konularında engellerle karşılaşma olasılıkları ve yerli olup olmamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir bağlantı bulunamamıştır. Bir diğer bulgu firmanın yüzde yüz yerli olmasının, ulaşım, gümrük ve ticaret, kayıt dışı sektör, araziye erişim, finansa erişim, vergi idaresi, işletme lisansı, yolsuzluk, mahkemeler, işgücü düzenlemeleri ve eğitilmiş işgücüne erişim konularında engellerle karşılaşma olasılıklarını artırdığı yönündedir. Son olarak firmanın yüzde yüz yerli olmasının elektrik konusunda engelle karşılaşma olasılığını düşürdüğünü tespit etmekteyiz.

Bu çalışma, elde ettiği temel bulguların yanı sıra daha kapsamlı bir veri ile daha kapsamlı bir yerlilik oranının (ya da endeksinin) hesaplanması gerekliliği hususuna dikkat çekiyor olmasından ötürü ayrıca önem arz etmektedir. Firma yerlilik endeksi ile yerlilik oranı yüksek firmaların ekonomiye hem üretim hem de işgücü yaratma yoluyla katkılarını görmek ve sektör yapılarını ayrıntılı bir şekilde analiz etmek mümkün olacaktır. Aynı zamanda hesaplanan firma yerlilik endekslerinin daha sonra sektörlerdeki ve ülkedeki üretimin yerlilik oranlarına toplulaştırılması mümkündür. Bu sayede hem firmaların yerlilik oranlarının hem de sektörlerin yerlilik oranlarının zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek ve bu değişimi etkileyen faktörleri analiz etmek de mümkün olacaktır. Öte yandan bu endeksin sadece Türkiye'deki firmalar ve sektörleri kapsamanın ötesinde, uluslararası bir boyut kazanarak yaygınlaşması da söz konusudur.

Çalışmanın bulguları, firmaların yerli girdi kullanım oranlarına göre karşılaştıkları engellerin farklılaştığını ve özellikle tamamen yerli firmaların ulaşım, gümrük işlemleri, kayıt dışı sektörle rekabet, vergi idaresi, işletme lisansları, yolsuzluk ve işgücü düzenlemeleri gibi çeşitli alanlarda daha fazla zorluk yaşadığını göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, yerli üretimin teşvik edilmesi için mevcut politika araçlarının daha somut hale getirilmesi ve firmaların karşılaştıkları yapısal engellerin azaltılmasına yönelik doğrudan destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak, yerli girdi kullanımını artırmaya yönelik olarak vergi indirimi veya muafiyetler gibi teşvik edici düzenlemeler hayata geçirilebileceğini düşünmekteyiz. Örneğin, yerli girdi kullanan firmalar için belirli oranlarda kurumlar vergisi indirimi

veya KDV avantajları sağlanması, firmaların üretim süreçlerinde yerli girdilere yönelmelerini teşvik edebilme olanağı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, yerli üreticilerin finansmana erişimini kolaylaştıracak düşük faizli kredi programları ve kamu destekli finansman modelleri uygulanabilir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) yerli girdi kullanımını artırmaları için uzun vadeli finansman destekleri sağlanması önem arz etmektedir. Ayrıca, ulaşım ve lojistik maliyetlerinin düşürülmesi için bölgesel sanayi altyapısının güçlendirilmesi, gümrük süreçlerinin hızlandırılması ve yerli üretimi destekleyen kamu alımları politikalarının genişletilmesi, firmaların rekabet gücünü artıracaklarını düşünmekteyiz. Son olarak, eğitim ve işgücü politikalarının firmaların nitelikli işgücü bulma konusunda yaşadığı zorlukları giderecek şekilde yeniden düzenlenmesi, yerli üretimi uzun vadede sürdürülebilir kılacaktır. Tüm bu politika önerileri, Türkiye’de sanayi üretiminin daha rekabetçi ve dirençli bir yapıya kavuşmasına, yerli firmaların karşılaştıkları engellerin hafifletilmesine ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve istihdam artışına katkı sağlayacağına inanmaktayız.

Önümüzdeki çalışmalarımızda yerli girdi kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi planlamaktayız. Özellikle, firmaların üretkenlik düzeyleri, inovasyon kapasitesi ve bölgesel kalkınmaya olan etkilerini dikkate alarak daha kapsamlı analizler yapmayı hedeflemekteyiz. Ayrıca, Türkiye’deki firmaların karşılaştıkları engelleri uluslararası bir perspektifle ele almak adına, farklı gelişmekte olan ülkelerdeki firmalarla karşılaştırmalı analizler yapmanın önemli bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Ek olarak farklı ikili sınıflandırma kategorileri kullanarak (örn. yüzde 100 yerli girdi kullanan firmalar, yüzde 75 veya üzeri yerli kullanan firmalar gibi) yerli girdi kullanım oranlarını farklılaştırmayı planlamaktayız. Bu doğrultuda, benzer metodolojileri kullanarak ve farklı oranlarda yerli girdi kullanımlarına bakarak, diğer ülkelerle kıyaslamalı çalışmalar yürütmenin, Türkiye’deki firmaların özgün zorluklarını daha net bir şekilde ortaya koymamıza olanak tanıyacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

Akbayır, F., & Yereli, A. B. (2019). Bir iktisadi denge meselesi: Tüketimde yerli mal tercihi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18), 409-417.

- Almeida, R., & Carneiro, P. (2009). Enforcement of labor regulation and firm size. *Journal of Comparative Economics*, 37(1), 28-46.
- Ayyagari, M., Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2011). Small vs. young firms across the world: contribution to employment, job creation, and growth. World Bank Policy Research Working Paper, (5631).
- Bardasi, E., Sabarwal, S., & Terrell, K. (2011). How do female entrepreneurs perform? Evidence from three developing regions. *Small Business Economics*, 37, 417-441.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. S. L. I., & Maksimovic, V. (2005). Financial and legal constraints to growth: does firm size matter? *The Journal of Finance*, 60(1), 137-177.
- Bitzenis, A., & Nito, E. (2005). Obstacles to entrepreneurship in a transition business environment: the case of Albania. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 12(4), 564-578. <https://doi.org/10.1108/14626000510628234>
- Cebeci, T., & Uras, Ö. (2015). Türkiye’de sektörlerin milli ekonomiye katkısı. TEDAM Araştırma Projesi No:2.
- Djankov, S., Glaeser, E., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2003). The new comparative economics. *Journal of Comparative Economics*, 31(4), 595-619.
- Escribano, A., Guasch, J. L., & Pena, J. (2010). Assessing the impact of infrastructure quality on firm productivity in Africa: cross-country comparisons based on investment climate surveys from 1999 to 2005. World Bank Policy Research Working Paper, (5191).
- Farole, T., & Winkler, D. (Eds.). (2014). *Making foreign direct investment work for Sub-Saharan Africa: local spillovers and competitiveness in global value chains*. World Bank Publications.
- Ghobadian, A., & O'Regan, N. (2006). The impact of ownership on small firm behaviour and performance. *International Small Business Journal*, 24(6), 555-586.

- Gür, N., Hanedar, E. Y., & Hanedar, Ö. A. (2017). Kadın ortaklı şirketlerde dış finansmana erişim: Türkiye için firma düzeyinde bir bulgu. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 591-602. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2017331321>
- Hallward-Driemeier, M., Khun-Jush, G., & Pritchett, L. (2014). Deals versus rules: policy implementation uncertainty and why firms hate it. *African Successes, Volume I: Government and Institutions* (s. 215-260) içinde. University of Chicago Press.
- Heij, C., de Boer, P., Franses, P. H., Kloek, T., & van Dijk, H. K. (2004). Qualitative and limited dependent variables. *Econometric methods with applications in business and economics* (s. 437-530) içinde. Oxford University Press.
- Jabbouri, I., & Farooq, O. (2021). Inadequately educated workforce and financing obstacles: International evidence from SMEs in developing countries. *International Journal of Managerial Finance*, 17(1), 118-137. <https://doi.org/10.1108/IJMF-01-2020-0002>
- Kalkınma Bakanlığı. (2016). *Orta vadeli program (2016-2018)*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OrtaVadeliProgramlar.aspx>
- Malaeb, O. (2018). Small and medium enterprises in Lebanon: Obstacles and future perspectives. *Development Studies Series*, 55, 12-93.
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (2020). Regression with a Binary Dependent Variable. *Introduction to econometrics* (4. Baskı, s. 392-426) içinde. Pearson.
- Şeker, M., & Correa, P. G. (2010). Obstacles to growth for small and medium enterprises in Turkey. World Bank Policy Research Working Paper No:5323. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1617127
- Tiryakioğlu, M., (2016). Türkiye ekonomisinde geç kalkınmanın ve yerli üretimin ekonomi politiği. *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 177-196.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Orta vadeli program (2024-2026)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/09/Orta-Vadeli-Program_2024-2026.pdf

Wang, Y. (2016). What are the biggest obstacles to growth of SMEs in developing countries? A picture emerging from an enterprise survey. IES Working Paper No 09/2016. <https://www.econstor.eu/handle/10419/174176>

World Bank. (2019). *Enterprise survey 2019: Türkiye* [Data set]. World Bank Group. <https://www.enterprisesurveys.org/en/data>

Erişim tarihi: 17.09.2023